

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีต สังคมไทยทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท วัดและพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไทยทุกระยะนับตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย อาจกล่าวได้ว่า วัดและพระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยและเป็นศูนย์กลางของสังคมไทย ทุกหมู่บ้านจะมีวัดประจำหมู่บ้าน ถ้าเป็นหมู่บ้านเล็กก็มีเพียงวัดเดียว ถ้าเป็นหมู่บ้านใหญ่ก็อาจมี 2-3 วัด พระสงฆ์กับวัดในอดีตจึงมีบทบาทใกล้ชิดกับชาวบ้านมาก

ครั้นเมื่อความเจริญแบบตะวันตกได้แพร่เข้าสู่ประเทศไทย ก็ได้ทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์หลายอย่างหมดไป วัดและพระสงฆ์กับชาวบ้านต่างก็เหินห่างกันมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในเขตเมืองวัดมิได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนอีกต่อไป ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านก็ลดน้อยลง เป็นลำดับ บทบาทหรือหน้าที่หลักเบื้องต้นของพระสงฆ์คือการเผยแผ่คำสั่งสอนธรรมะแก่ประชาชนก็เสื่อมถอยลงเป็นอันมาก คนไทยที่ไปวัดเพื่อฟังเทศน์ฟังธรรมมักมีแต่คนแก่ ส่วนคนหนุ่มสาวไม่นิยมไปวัด บุคคลเหล่านี้จะไปวัดก็ต่อเมื่อมีงานเทศกาล เช่น เวียนเทียน งานวัด หรือไปหาพระหมอดู ไ้ห่วย ขอเครื่องรางของขลัง เป็นต้น ยิ่งเป็นชาวเมืองหรือสังคมเมืองก็ยิ่งเหินห่างจากวัดและพระสงฆ์มากยิ่งขึ้นอีก เพราะชาวเมืองต้องประกอบอาชีพประจำวันตามกำหนดเวลาราชการ วันเสาร์และวันอาทิตย์ซึ่งเป็นวันหยุดราชการก็มีวันหยุดที่จะมีโอกาสเข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรมจากพระสงฆ์โดยตรง

เมื่อคนไทยหรือสังคมไทยเหินห่างจากวัดและพระสงฆ์ ก็เท่ากับเหินห่างจากพระธรรมหรือธรรมะ ไม่มีความรู้เกี่ยวกับพระธรรม ไม่ประพฤติปฏิบัติธรรม ไม่มีธรรมะเป็นหลักนำใจและความประพฤติทางกาย ในการดำเนินชีวิตมักไปยึดวัตถุเป็นค่านิยม ชอบหาความสุขจาก รูป รส กลิ่น เสียง และอบายมุขต่าง ๆ นับถือเงิน อำนาจ และอิทธิพลเป็นสรณะ อันเป็นผลทำให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับจิตใจหรือจริยธรรมขึ้นในสังคมไทย ได้แก่ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาทุจริตคอร์รัปชันในทุกวงการ ปัญหายาเสพติดให้โทษ ปัญหาสถาน

เจริญรรมย์มีมากเกินไปจนความจำเป็น และปัญหาความเห็นแก่ตัวแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นในสังคม เป็นต้น นับว่าเป็นภัยต่อสังคมและความมั่นคงก้าวหน้าของชาติเป็นอย่างยิ่ง

ในทศวรรษทางวิชาการนิเทศศาสตร์ การที่มีปัญหาหรือช่องว่างในการสื่อสารเพื่อเผยแพร่วรรณคดีหรือธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย นับว่ามีส่วนสำคัญที่อาจทำให้คนไทยหรือสังคมไทยเหินห่างจากพระธรรมหรือธรรมะ เพราะมีข้อเท็จจริงที่แสดงว่า พระสงฆ์ที่เป็นองค์ปาฐก (ผู้ส่งสาร) ส่วนมากมักทำการเทศน์หรือถ่ายทอดธรรมะ (ส่งสาร) โดยขาดหลักและวิธีการตลอดจนรูปแบบที่เหมาะสม มิได้มีการวิเคราะห์ผู้ฟัง (ผู้รับสาร) ที่เป็นเป้าหมายส่วนใหญ่ของการเทศน์แต่ละครั้ง ขาดความรู้และประสบการณ์ในด้านการพูดต่อสาธารณชน ใช้ศัพท์ภาษาบาลีที่เข้าใจยากมากเกินไป นิยายประกอบหรือตัวอย่างประกอบล้าสมัย ไม่เห็นจริงไม่อาจเปรียบเทียบกับสังคมปัจจุบันได้ พระสงฆ์บางรูปก็ยังนิยมเทศน์โดยใช้ตนเองเป็นแบบฉบับโบราณที่เป็นวิธีการอีกด้วย จึงทำให้ไม่เกิดประสิทธิผลในการสื่อสารหลักธรรมะไปสู่ประชาชน (1 : 14-15) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ฟังธรรมะจากการเทศน์แล้วไม่ค่อยเข้าใจอย่างชัดแจ้งลึกซึ้ง จึงขาดศรัทธาและความเชื่อ เป็นผลให้มิได้นำธรรมะไปประพฤติปฏิบัติ ยิ่งกว่านั้นในการดำเนินงานเผยแพร่วรรณคดีหรือธรรมะก็ยังไม่เคยมีการวิจัยประเมินผลกันอย่างจริงจัง โดยถือว่ามีใช้กิจของสถาบันสงฆ์ที่จะต้องดำเนินการด้านนี้

ในปัจจุบัน นอกจากการสื่อสารเพื่อเผยแพร่วรรณคดีหรือธรรมะด้วยวิธีการเทศน์โดยตรงของพระสงฆ์ที่วัดในวันพระแล้ว ได้มีการใช้สื่อต่าง ๆ คือ เอกสารสิ่งพิมพ์ โทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียง ตลอดจนวีดิทัศน์และเทปคาสเซต เข้าช่วยด้วย (2 : 10) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โทรทัศน์เป็นสื่อที่ให้ผลดีในการที่เข้าถึงครัวเรือนของประชาชนจำนวนมากและยังมีคุณสมบัติเหนือสื่อประเภทอื่น ๆ โดยให้ทั้งภาพ เสียง ความเคลื่อนไหวและความรู้สึกที่มีสีสันเหมือนจริงสามารถสร้างทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อถือ ความศรัทธา ได้ดีกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ (3 : 1) จึงได้มีการใช้สื่อโทรทัศน์เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่วรรณคดีหรือการปลุกฝังจริยธรรมจากสถาบันสงฆ์ไทย ไปสู่ประชาชนทั้งในสังคมเมืองและสังคมชนบทมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนกลุ่มที่ไม่มีโอกาสเข้าวัด ไปฟังเทศน์ในวันพระตามปกติ ซึ่งจะเป็นการช่วยลดปัญหา ช่องว่าง และข้อจำกัดบางประการที่สถาบันสงฆ์ไทยกำลังประสบอยู่ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพได้ แต่ก็เป็นการช่วยได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะปัญหาหลักอื่น ๆ ในการเผยแพร่วรรณคดีของสถาบันสงฆ์ไทยยังมีได้รับการแก้ไขปรับปรุงอย่างจริงจังแต่อย่างใด

ฉะนั้น จึงน่าที่จะ ได้มีการศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย ตลอดจนรวบรวมปัญหาและอุปสรรคข้อขัดข้องต่าง ๆ เพื่อนำผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยนี้จัดทำเป็นข้อมูล ข้อเสนอแนะ ส่งไปยังวัดต่าง ๆ ในสถาบันสงฆ์ไทย รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาหรือธรรมะทั่วประเทศ เพื่อจะได้มีการปรับปรุงแก้ไขกระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแพร่ธรรมะให้เป็น ไปโดยทันสมัย เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน และมีประสิทธิผลยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาถึงวิธีการและกลวิธีในการถ่ายทอดธรรมะจากพระสงฆ์บางรูปที่มีชื่อเสียง และเป็นที่ยอมรับของประชาชนในปัจจุบันนี้
3. เพื่อสำรวจความคิดเห็นจากกลุ่มประชาชนเกี่ยวกับวิธีการเผยแพร่ธรรมะที่น่าสนใจและน่าเลื่อมใส

ขอบเขตของการวิจัย

เนื่องจากการศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยเป็นเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวาง ละเอียดย่อน และซับซ้อนมาก ประกอบกับเวลา ทุนทรัพย์ และปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอยู่จำกัด จึงได้กำหนดการศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ธรรมะจากพระสงฆ์เพียงบางรูปที่มีความสามารถพิเศษในการถ่ายทอดหรือเผยแพร่ธรรมะและเป็นที่ยอมรับของประชาชนในขณะนี้ ซึ่งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวม 5 รูป ทั้งนี้ศึกษาเฉพาะหัวข้อธรรมะและรูปแบบวิธีการสื่อสารที่ใช้เผยแพร่ในช่วงระยะเวลา 12 เดือนที่ผ่านมา คือ ตั้งแต่เดือนมกราคม-ธันวาคม 2531 ส่วนวิธีการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทยในอดีตนั้นจะศึกษาจาก เอกสารและสอบถามจากผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่พุทธศาสนาของไทยโดยตรง

สำหรับการศึกษาคำความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการเผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์ นั้น ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่ไปฟังธรรมที่วัดต่าง ๆ จำนวน 4 วัด ๆ ละ 30 คน รวม 120 คน

ข้อตกลงเบื้องต้น

แม้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยจะแบ่งออกเป็น 2 นิกายใหญ่ ๆ คือ มหานิกาย และธรรมยุติกนิกาย ก็ตาม แต่ทั้งสองฝ่ายก็มีลักษณะการปฏิบัติเป็นไปตามพระธรรมวินัย จะแตกต่างกันก็เพียงในรายละเอียดปลีกย่อยบางประการเท่านั้น ดังนั้น การศึกษาในครั้งนี้จะไม่นำถึงว่าพระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวจะอยู่ในนิกายใด

นอกจากนี้ การศึกษาครั้งนี้จะเป็นการแสวงหาข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเฉพาะที่คัดเลือกมาเท่านั้น มิได้มุ่งที่จะอ้างสรุปถึงกลุ่มประชากรทั้งหมด

นิยามศัพท์

กระบวนการสื่อสาร หมายถึง กระบวนการเผยแพร่สั่งสอนธรรมะในพุทธศาสนา โดยพิจารณาการสื่อสารจากองค์ประกอบด้านผู้ส่งสาร สาร สื่อ (ช่องทางการสื่อสาร) ผู้รับสาร ผลการสื่อสารและสภาพแวดล้อมของการสื่อสาร

รูปแบบวิธีการสื่อสาร หมายถึง รูปแบบวิธีการต่าง ๆ ในการเผยแพร่สั่งสอนธรรมะ อาจเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลการสื่อสารกลุ่มย่อย การสื่อสารกลุ่มใหญ่ และการสื่อสารมวลชนทางสื่อต่าง ๆ

สถาบันสงฆ์ไทย หมายถึง องค์การทางพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วย พระธรรมวินัย พระสงฆ์ สามเณร และวัด อันมีการบริหารการปกครอง ตลอดจนระบบการศึกษา เป็นอิสระโดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก และพระสงฆ์ทุกรูปมีหน้าที่หลักอันสำคัญอย่างหนึ่ง คือ การเผยแพร่พระธรรม

การเผยแพร่หรือการเผยแผ่ หมายถึง การที่พระสงฆ์ทำการถ่ายทอดธรรมะหรือสั่งสอนธรรมะ โดยวิธีการและรูปแบบต่าง ๆ แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ จนเกิดศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมะของพระพุทธเจ้า

ธรรมะ หมายถึง หลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่ทั้งหมดถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ โดยสรุปความเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ การไม่ทำความชั่ว การทำความดี และการทำใจให้บริสุทธิ์ มีแนวให้ประพฤติปฏิบัติเป็นขั้นเป็นตอนตามลำดับความแตกต่างของบุคคล

กลวิธีในการสอน หมายถึง เทคนิควิธีการสื่อสารที่พระสงฆ์เลือกใช้ในการเผยแผ่ธรรมแก่พุทธศาสนิกชน โดยพิจารณาตามหลักพุทธวิธีและเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า เช่น การยกอุทาหรณ์ การอุปมา อุปไมย การสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง การสนทนาธรรม เป็นต้น

ความบ่งชี้ในการเปิดรับธรรมะ หมายถึง ความบ่งชี้ที่บุคคลรับฟังการเทศน์ การปาฐกถาธรรม หรือคำสอนเกี่ยวกับศาสนาพุทธในวัดหรือจากสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ วัสดุทัศน และ แอ็บเสียง เป็นต้น

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา หมายถึง ความบ่งชี้ในการกระทำหรือการเข้าไปร่วมในการปฏิบัติศาสนกิจ เช่น ทำบุญตักบาตร สวดมนต์ ไหว้พระ การเผยแผ่ธรรมะ งานเทศกาลและพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา เป็นต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้ คาดว่าจะได้รับประโยชน์ดังนี้

1. ทำให้ทราบถึงกระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย ตลอดจนปัญหาและข้อขัดข้องต่าง ๆ เพื่อนำมากำหนดเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาการถ่ายทอดธรรมะหรือลดช่องว่างที่สถาบันสงฆ์ไทยที่กำลังประสบอยู่ให้หมดสิ้นไปหรือลดน้อยลง
2. ทำให้ทราบถึงรูปแบบวิธีการเผยแผ่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย ในเชิงวิชาการ ซึ่งยังไม่มีการศึกษาวิจัยมาก่อน
3. ทำให้ได้ทราบหลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมะของสงฆ์ไทยที่มีผลต่อความรู้ความเข้าใจ สามารถสร้างศรัทธาและความเชื่อให้แก่ประชาชนมากที่สุด ซึ่งจะนำไปสู่การปรับปรุงวิธีการเผยแผ่ธรรมะที่มีประสิทธิผลยิ่งขึ้น
4. ผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหลักและวิธีการเผยแผ่ธรรมะที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไป